

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Навчально-науковий інститут біології, хімії та біоресурсів
кафедра ботаніки, лісового і садово-паркового господарства**

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ФОРМ І МЕТОДІВ ОРГАНІЗАЦІЇ
ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З БІОЛОГІЇ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ НА
ПРИКЛАДІ КАМ'ЯНСЬКОГО ЛІЦЕЮ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 602М групи
Ганжиловська Лілія Василівна

Керівник:

кандидат біологічних наук,
доцент **Романюк О.М.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ 2023 р.
Зав. кафедрою _____ проф. Чорней І.І.*

Чернівці – 2023

АНОТАЦІЯ

Ганжиловська Л.В.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ФОРМ І МЕТОДІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З БІОЛОГІЇ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ НА ПРИКЛАДІ КАМ'ЯНСЬКОГО ЛІЦЕЮ

У магістерській роботі представлені результати досліджень змісту, форм та методів організації позакласної роботи з біології в середній школі на основі аналізу сучасних методичних розробок та власного педагогічного досвіду.

Досліджено проблему активізації навчально-виховної та пізнавальної діяльності учнів середньої школи з біології з використанням різноманітних форм і видів позакласної роботи з біології. Визначено основні рівні розвитку та формування пізнавальної активності учнів під час організації позакласної роботи з біології.

Встановлено високу ефективність використання в навчально-виховній діяльності тематичних екскурсій у природу, гурткових занять, біологічних вечорів, шкільних свят та індивідуальної роботи як основних форм організації позакласної роботи на основі особистісно орієнтованого підходу до активізації пізнавальної діяльності учнів.

Ключові слова: пізнавальна діяльність, пізнавальна активність, активізація пізнавальної діяльності, позакласна робота, форми й види позакласної роботи з біології, методична підготовка вчителів.

ABSTRACT

Hanzhylovska L.V.

EFFICIENCY OF USING FORMS AND METHODS OF ORGANIZING EXTRA-CLASS WORK IN BIOLOGY IN SECONDARY SCHOOL ON THE EXAMPLE OF KAMIANSKY LYCEUM

The master's thesis presents the results of research on the content, forms and methods of organizing extracurricular work in biology in secondary school based on the analysis of modern methodological developments and own pedagogical experience.

The problem of intensification of the educational and cognitive activities of high school students in biology using various forms and types of extracurricular work in biology was studied. The main levels of development and formation of students' cognitive activity during the organization of extracurricular work in biology have been determined.

The high effectiveness of the use of thematic excursions in nature, group classes, biological evenings, school holidays and individual work as the main forms of organizing extracurricular work based on a personally oriented approach to the activation of students' cognitive activity in educational activities has been established.

Keywords: cognitive activity, cognitive activity, activation of cognitive activity, extracurricular work, forms and types of extracurricular work in biology, methodological training of teachers.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і тексти наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Л.В. Ганжиловська

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З БІОЛОГІЇ	9
1.1 Основні принципи організації позакласної роботи з біології	9
1.2 Зміст позакласної роботи з біології	15
РОЗДІЛ II. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ	21
2.1 Методичні аспекти організації позакласної роботи	21
2.2 Ефективність застосування основних засобів активізації пізнавальної діяльності учнів	26
РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ МАСОВОЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З БІОЛОГІЇ	32
3.1 Шкільні біологічні свята	33
3.2 Біологічні суспільно корисні масові кампанії	35
3.3 Шкільні еколого-просвітницькі заходи	37
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49
ДОДАТКИ	53

ВСТУП

Позакласна робота в навчальних закладах середньої освіти є одним з видів оптимізації навчального процесу. Позакласна робота характеризується рядом особливостей, які демонструють її відмінності від аудиторних видів занять у школі, які проводяться за узгодженим і затвердженим розкладом. У зв'язку з зростанням особистісних компетентностей спостерігається збільшення ролі позакласної роботи в організації навчально-виховного процесу у загальноосвітніх закладах середньої школи [26].

Різноманітні позакласні заходи та заняття сприяють більш ефективному засвоєнню знань, в тому числі навчальних дисциплін природничого циклу. На основі таких заходів учні оволодівають необхідними навичками застосування знань при вирішенні практичних завдань.

Позакласні заходи, під час яких учні контактують з різноманітними об'єктами живої природи, пізнають захоплюючий світ рослин і тварин та набувають навичок природоохоронного характеру. Учні виробляють у себе бережливе ставлення до природи, у них формується екологічне мислення та світогляд, які вони застосовують у побуті власної сім'ї та людському середовищі в цілому. Діти набувають працелюбності, дисциплінованості щодо виконання певних заходів та відповідальності як індивідуальної, так і колективної за прийняття та впровадження певних рішень [23].

Позакласні заняття, які проводяться системно, на регулярній основі прививають навички до самостійної роботи, яка характеризується певними елементами творчості. Вони забезпечують розвиток ініціативності в учнів, сприяють формуванню науково-дослідницьких навичок під час виконання проблемних завдань. В цілому, організація та проведення позакласних занять дозволяють більш продуктивно проводити учнівським шкільним активом природоохоронних заходів, метою яких є прищеплення школярам дбайливого відношення до нашої природи та краєзнавства в цілому [20].

Позакласна робота поглиблює та розширює знання, вміння та навички учнів, формуючи зацікавленість до навчального процесу та засвоєння знань на

належному рівні. Позакласна робота, в процесі її виконання, створює сприятливе середовище та умови для становлення учнівського шкільного колективу, розвитку особистісних якостей учнів як відповідальних членів колективу, виховання в кожного з них почуття особистої відповідальності, а в цілому, і колективної відповідальності, за якість виконаної роботи. Позакласна робота дає необхідний простір для ініціативності, прояву самостійності та лідерських якостей, сприяє розвитку активної суспільної та пізнавальної діяльності, становленню відповідальних, свідомих та активних учасників суспільно-громадського життя [30].

Загальновідомим є значення позакласної і позаурочної шкільної роботи під час організації та проведення тематичних фізкультурно-оздоровчих, культурно- масових та просвітницьких заходів для учнівського колективу навчальних закладів. Змістовно цікаві та практично корисні заняття урізноманітнюють життя дітей, роблять його більш змістовним, збагаченим емоційними враженнями, надають змісту і осмисленості молодому життю; попереджають можливі прояви недисциплінованості, безвідповідальності та дотриманню громадського порядку у суспільстві. Завдячуючи позакласній роботі відбувається пролонгація періоду дії організованого та фахово орієнтовно-цілеспрямованого виховання учнів в шкільній атмосфері та в повсякденному житті.

Позакласна робота в рамках єдиного навчально-виховного процесу за умови її правильного поєднання з навчальною діяльністю формує більш гнучку, здатну адаптуватись та змінюватись усю систему освітницького процесу та навчально-виховної роботи в школі загалом. Позакласні заняття згідно навчального плану з певної навчальної дисципліни доповнюють його, рівноважують за рахунок того, що складні для сприйняття і засвоєння теми поєднуються з позакласними заняттями, наприклад, на природі, для підвищення результативності навчання. Загалом, у більшості випадків коли мова стосується природничих наук, і, перш за все, біології якраз під час

позакласної різнопланової діяльності в учнів формується стійка зацікавленість біології як науки [12].

У неформальному середовищі зростає можливість більшого прояву самостійності учнів, їх особистісних позитивних рис, на основі яких учні вибирають ті сфери діяльності в рамках позакласної роботи, які для них є цікавими та можливими для виконання. В таких умовах в найбільш повній мірі проявляються індивідуальні риси характеру учнів, їх вподобання та здібності.

Позакласна робота, водночас, потребує значної підготовки самого педагога, є показником лідерських, організаційних вмінь, фахових знань та творчих задатків вчителя [23].

Таким чином, позакласна робота та позакласні заняття є невід'ємним елементом цілісного навчально-виховного процесу у середній школі. Вони допомагають органічно поєднувати різноманітні завдання теоретичного та практичного напрямку; інтелектуальні здібності та фізичний розвиток школярів. Такий вид діяльності сприяють соціально-патріотичному, морально-естетичному та екологічно-природоохоронному вихованню.

У зв'язку з цим позакласна робота з біології в школі в процесі навчально-виховної роботи займає важливе місце в навчально-виховній роботі кожного вчителя біології, який також має володіти комплексом необхідних знань та вмінь.

Об'єкт дослідження: методи і форми організації позакласної та пізнавальної діяльності учнів у середній школі.

Предмет дослідження: зміст, форми та види позакласної роботи з біології як способи організації навчальної та пізнавальної діяльності учнів у середній школі.

Мета дослідження: дослідити ефективність застосування форм і видів позакласної роботи з біології, спрямованих на підвищення ефективності засвоєння теоретичних знань та розвиток учнівської пізнавальної діяльності на прикладі 7-А класу Кам'янського ліцею Кам'янецької сільської ради Чернівецького району Чернівецької області.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

1. Охарактеризувати методичні принципи, форми і методи проведення позакласної роботи з учнями середньої школи.
2. Встановити особливості застосування основних видів і форм позакласної роботи при вивченні біології в середній школі.
3. Обґрунтувати роль видів масової позакласної роботи еколого-просвітницького напрямку у формуванні екологічного світогляду учнів.
4. Проаналізувати ефективність використання основних видів позакласної роботи для активізації пізнавальної діяльності учнів.

Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ I. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З БІОЛОГІЇ

1.1 Основні принципи організації позакласної роботи з біології

Основними завданнями позакласної роботи при викладанні біології, які встановлюються на основі загальних дидактичних принципів, є навчально-пізнавальницькі та виховні завдання [1].

Принцип науковості. У ході проведення позакласної роботи школярі отримують багато знань на основі ознайомлення та засвоєння інформації з різноманітних наукових і науково-популярних літературних джерел.

Принцип виховуючого навчання. Під час організації та проведення позакласної роботи забезпечується морально-екологічне санітарно-гігієнічне, естетичне, а також трудове виховання.

Принцип колективізму. В процесі проведення масових позакласних міроприємств педагог забезпечує налагодження діяльності шкільних гуртків, організовує та залучає учнів до суспільно корисної праці, виконання важливих практичних чи господарських завдань, прищеплюючи таким чином школярам почуття особистої відповідальності та згуртованість при роботі в колективі. Для досягнення принципу колективізму вчитель використовує різноманітні навчально-виховні засоби впливу, органічно поєднуючи виконання учнями індивідуальних завдань з прищепленням їм колективної відповідальності за отримання очікуваного результату. Залучаючи учнів до масових заходів у формі змагань, тематичних екскурсій, краєзнавчих подорожей, роботи на квітниках чи дослідних ділянках школи.

Слід пам'ятати, що для створення справжнього учнівського колективу необхідно уникати виділення учнівського активу, який буде виконувати основну роботу, залишаючи без постійної уваги та широкого залучення більш пасивну частину учнів, який може бути безініціативним і потребує з боку вчителя постійного корегування їхньої роботи. Необхідно оптимально слід правильно розподіляти виконання завдань та їх обов'язки, забезпечуючи рівномірне залучення кожного учня до виконання посильних для них етапів

роботи, таким чином забезпечуючи оптимальне поєднання індивідуальних інтересів учнів, їх можливостей з отриманням очікуваного результату роботи від всього учнівського колективу.

Принцип зв'язку навчально-виховної роботи з життям. Взаємодія позакласної діяльності в рамках шкільної дисципліни біології з життєвим середовищем, в якому безпосередньо живуть самі учні досягається за рахунок діяльності в краєзнавчому аспекті, природоохоронному та науково-проблемному, які вирішують ряд важливих практичних питань.

Краєзнавчий аспект, який визначає зв'язок позакласної діяльності з оточуючим середовищем досягається через використання в навчальному процесі краєзнавчої тематики занять, на яких учні знайомляться з природою свого краю та її мешканцями.

Науково-проблемний аспект реалізується на основі ознайомлення учнів з питаннями в різних галузях біології, які ще є недостатньо дослідженими, потребують ґрунтового аналізу та пошуку шляхів для їх вирішення. Учні залучаються до обговорення проблематики, висловлюючи свої погляди та пропонуючи власні версії розв'язання проблем, які мають місце в різних сферах біології.

Практичний аспект, який визначає зв'язок позакласної роботи з учнівським життям визначається цілісною системою взаємодії між учнями, між ними та вчителем під час виконання конкретних практичних завдань чи суспільно корисних видів діяльності. На основі отриманих вмінь, учні отримують навички практичного використання отриманих теоретичних знань з біології, завдячуючи чому учні усвідомлюють значимість та важливість знань з біології як навчального предмету та галузі, яка дає корисні пізнання для організації власного життя.

Наповненість та змістова складова позакласної роботи створюють необхідні передумови для реалізації потенційних задатків та вподобань учнів для практичної діяльності школярів у різноманітних сферах діяльності, застосовуючи набуті знання для виконання учнівських науково-

дослідницьких робіт. Під час позакласної роботи учні навчаються застосовувати набуті знання на практиці, усвідомлюючи значення отриманих знань та можливості, які відкриваються перед школярами при їх застосуванні. Учні більш усвідомлено розуміють механізми формування зв'язків навчальними предметами та реальними природними явищами; розуміють закономірності функціонування живої природи та наслідки впливу людської діяльності на цілісність природи та її компонентів [2].

Позакласна робота, яка тісно пов'язана безпосередньо з життям та практичною діяльністю в побуті самих школярів передбачає їх залучення в межах їх можливостей до суспільно-корисної роботи (різноманітні природоохоронні акції, благоустрій, озеленення). Діти виготовляють саморобне навчальне приладдя та інші нескладні речі, наочності для кабінету біології, школи, для свого учнівського колективу. Вони приймають участь в озелененні рідного села, міста, перетворюючи його в квітучий сад.

Принцип добровільності. Організація позакласної роботи в школі повинна проводитись, виходячи з добровільного бажання самих учнів здійснювати такий вид діяльності. Відповідно, право кожного школяра полягає в можливості вільного вибору тої або іншої форми позакласних занять, враховуючи власні зацікавленості учнів і проявлені схильності до певного роду занять. Важливим завданням усього викладацького складу є постійна робота, яка направлена на пробудження зацікавленості в школярів до занять в рамках позакласної роботи, провести таким чином організацію, щоб всі учні проявили ентузіазм та прагнення взяти у ній активну участь.

Предметні вчителі, класні керівники та вихователі повинні провести значну роботу по виявленню можливостей кожного учня, їх нахилів, вподобань та здібностей, що дасть змогу дитині об'єктивно провести обґрунтований вибір виду позакласної діяльності, врахувавши її власні інтереси та можливості.

Водночас, добровільність як умова для організації позакласної роботи передбачає набуття учнями певних обов'язків та дотримання правил

поведінки та роботи. Обираючи певний вид діяльності та вид позакласної роботи, школяр зобов'язується дотримуватись регламентованих правил та добровільно виконує обов'язки учасника певного типу позакласного об'єднання. Він повинен регулярно відвідувати заняття та заходи, виконувати покладені на нього доручення вчителя чи керівника гуртка або товариства.

Принцип зацікавленості є одним з найбільш важливих у позакласній роботі. Він у значній мірі визначає успішність та кінцеву результативність такого роду діяльності. Виділяють різні види інтересів, які може проявляти дитина в школі: пізнавального характеру, читацькі, спортивно-масових видів та культурно-естетичного спрямування. Завдання вчителя полягає у правильному встановленню певних інтересів у учня та спрямування його залучення в позакласну роботу в тих напрямках, які є цікаві самій дитині. У кожного школяра необхідно розвивати окремих певний інтерес, що дасть можливість у майбутньому перерости в професійне зацікавлення та визначить напрямок фахового спрямування у самостійному житті. Особливо в умовах навчального закладу важливу роль має становлення у школярів пізнавальницьких інтересів [3].

Ще один принцип-самодіяльності, передбачає створення умов, необхідних для активізації особистої участі школярів у позакласній роботі. Необхідна їх готовність до сприйняття теоретичного матеріалу, його змістове розуміння, переосмислення та здатність критично інтерпретувати отриману інформацію як основу для своєї подальшої діяльності.

Загалом, весь об'єм позакласної роботи з школярами повинен ґрунтуватись на основі самодіяльності учнів, яка контролюватиметься вчителем та при необхідності направлятиметься у потрібне русло.

Отже, правильно та належним чином організована позакласна робота є потужним засобом, який може ефективно застосовуватись для виховного процесу, максимальної реалізації суспільної активності, самостійності у прийнятті рішень та ініціативності в цілому.

Наступний принцип-врахування вікових, а також індивідуальних

особливостей школярів. Кожен педагог в процесі організації позакласних видів роботи повинен брати до уваги вікові особливості дітей та специфічні індивідуальні риси кожного окремо взятого учня. Необхідно підбирати відповідні види, форми та методи організації позакласної роботи, використання яких забезпечуватимуть відповідність власним інтересам кожного учня. Вони сприятимуть в найбільш повній мірі розвитку навичок, вподобань та здібностей; підсилюватимуть позитивні риси особистості та, водночас, дозволять нівелювати певні негативні риси чи недоліки.

Таким чином, позакласна робота як обов'язкова складова частина цілісного навчально-виховного процесу визначає істотні можливості та перспективи для формування та подальшого розвитку творчих та інтелектуальних здібностей школярів. Тому ключовим завданням педагога є своєчасне виявлення, підтримка та сприяння розвитку задатків та здібностей дітей [4].

Позакласна робота також своєю діяльністю ґрунтується і на інших принципах. Зокрема, це:

- принцип поступового та послідовного збагачення і ускладнення змістового наповнення та застосовуваних методик;
- принцип зв'язку та взаємодії тематичного плану з біології з тематикою пропонуванних позакласних міроприємств;
- принцип взаємозв'язку та взаємодії позакласної роботи з видами та формами навчально-виховної і позаурочної й позанавчальної робіт [4].

Метою позакласної роботи з біології є забезпечення поглибленого вивчення та засвоєння знань з біології, усвідомлення можливостей застосування отриманих знань і вмінь на практиці; прищеплення зацікавленості до біології як науки та до природи як середовища існування живих організмів.

Зміст позакласної роботи визначається сукупністю різних видів діяльності учнів та різноманітністю навчально-пізнавальної, науково-практичної та виховної діяльності школярів, яка виконується під загальним керівництвом педагога [2].

Розрізняють індивідуальну, групову та масову форми позакласної роботи з біології [4].

Традиційні засоби навчання є основними освітніми засобами, які застосовуються у системі позакласної діяльності з природничих предметів і, перш за все, з біології.

Проведення тематичних бесід, повідомлень, навчальних лекцій, тематичних диспутів та екскурсій органічно та логічно поєднуються з роботою по догляду та спостереженнями в куточках живої природи, з живими організмами, створеними штучними невеликими екосистемами (акваріум, орхідарій, клумба). Оскільки біологія є наукою, де використовуються експериментальні методи досліджень, важливу роль мають організовані системи спостережень за процесами росту і розвитку рослин, за онтогенезом комах- зокрема, метеликів, за якими можна обов'язковою умовою позакласної діяльності є здійснення в її межах виховної роботи, яка своєю метою має сформувати творчу особистість, володіючу необхідними знаннями, навичками та вміннями; яка є самодостатньою особистістю із сформованим мисленням та стійкими громадянськими позиціями. В рамках виховного процесу залучаються різноманітні методи та засоби- від виховних годин, обговорення до використання засобів стимулювання навчальної та практичної роботи учнів. Застосування та вибір певних методів для навчально-виховного процесу повинен ґрунтуватись на вікових та особистісних особливостях учнів [9].

Головним методичним завданням позакласної діяльності з біології є правильне визначення та обґрунтування мети позакласної діяльності школярів. Також важливим завданням є формування змісту позакласної роботи; ретельний підбір організаційних заходів, методів і методичних засобів навчання. В процесі роботи необхідно аналізувати результативність засвоєння знань та виділяти структурні елементи, засвоєння яких викликають труднощі у більшості учнівського колективу; встановлення ефективності застосування певних прийомів чи заходів.

Методика позакласної роботи на основі всестороннього дослідження закономірних зв'язків між змістовим наповненням навчальної дисципліни, способом та рівнем подання навчального матеріалу та ступенем засвоєння учнями знань, встановлює відповідні навчально-методичні принципи та методологію організації навчання, застосування яких дозволяє педагогу досягати успішних результатів в навчально-виховному процесі під час вивчення біології [7].

1.2 Зміст позакласної роботи з біології

На розвиток пізнавальної діяльності учнів позитивно впливає проведення практичних і лабораторних робіт, для проведення яких вчителем використовуються об'єкти живої природи: мікроскопічні одноклітинні найпростіші тварини, безхребетні організми, різноманітні представники рослинного світу, зібрані в природі чи вирощені у кутках живої природі або пришкольніх ділянках. Як правило, на таких заняттях значна частина уроку виділяється для роботи з натуральними об'єктами, спостереження за ними, під час яких учні знаходять правильні відповіді про будову живих істот, особливості їх харчування, розвитку та поведінки. У куточку живої природи учні досліджують особливості росту й розвитку рослин різної життєвої форми та господарських груп, вплив на них основних чинників навколишнього середовища [5].

Під час планування та закладання дослідів учні реалізують свої практичні навички науково-дослідницької діяльності. Отримані вміння вони зможуть застосовувати у повсякденному житті для догляду і розведення домашніх тварин чи вирощування різних груп культурних рослин в умовах відкритого та закритого ґрунту.

Повсякденна робота в шкільному кутку живої природи прищеплює учням зацікавленість до природи, бережливе та усвідомлене ставлення до її представників; сприяє розширенню загального світогляду, розвиває аналітичні здібності, допитливість та кмітливість.

Організація та проведення дослідів різнопланового характеру у куточку живої природи є чітко прив'язана до тематичного плану та змісту біології як навчального предмету. На основі цього вчитель планує роботу з позакласної діяльності, враховуючи вікові особливостей школярів, об'єми навантаження, заздалегідь підбирає відповідний природний матеріал.

Велике значення для розвитку і активізації пізнавальної діяльності має виконання учнями певних завдань на шкільній навчально-дослідній земельній ділянці, які мають також велике виховне значення [6].

Працюючи в шкільному плодово-декоративному розсаднику, учні поглиблюють свої теоретичні знання й набувають важливих практичних знань, вмінь і корисних навичок. Так, при вивченні основних способів розмноження плодово-ягідних культур та отримання садивного матеріалу учні набувають практичних умінь та навичок по підготовці посівного матеріалу основних видів плодово-ягідних культур до сівби, догляду за посівами, проведення технологічних операцій з пікірування; оволодіння методами вегетативного штучного розмноження: окулірування, регулювання інтенсивності росту бічних пагонів, стимулювання закладання генеративних бруньок, формування крони дерева, омолодження та інших садівничих заходів [10].

Учні старших класів під час позакласної роботи з біології на шкільній дослідній ділянці закладають досліди, які використовуються як демонстраційний політ під час розгляду на уроках певних тем з біології. Зокрема, на основі таких рослинних об'єктів на ділянці учні вивчають теоретичні та практичні аспекти генетики: закономірності спадковості, методи гібридизації, явища гетерозису, поліплоїдії та мутагенезу. Досліджуються методи селекції, встановлюються їх переваги та недоліки; вивчаються взаємозв'язки між рослинним організмом та навколишнім середовищем, прояви періодичності у явищах біотичного походження.

Методологічно вірно організовані, розплановані та проведені дослідження та спостереження за ними розвивають в учнів необхідні вміння

самостійно організувати такі дослідження в природі та своєму присадибному господарстві.

Проведення нескладних досліджень дає можливість у найбільш повній мірі впровадити ключовий принцип зв'язку теорії з практичною діяльністю. Теоретичні знання як базова опора для процесу практичної учнівської діяльності надає їй усвідомлених рис характеру та очікуваних результатів досліджень.

Позакласна робота розширює коло можливостей не тільки щодо аспекту розширення кругозору та поглиблення знань з предмету; вона істотно сприяє розвитку учнівської творчої активності, Формує в учнів більшу самостійність та відповідальність. Також, при цьому враховуються нахили учнів, їх здібності, загальний рівень світоглядного кругозору, працездатність. Особисті якості морально-етичного та екологічного спрямування, а також наявність особистої зацікавленості до предмету [20].

Також, позакласна діяльність має важливе значення для формування та становлення учнівського колективу, у якому кожен учень несе особисту відповідальність за загальний результат. Під час проведення позакласної роботи школярі вчаться аналітичному мисленню, пошуку науково обґрунтованих правильних рішень при розгляді та вирішенні певних проблемних і практичних завдань. Вони навчаються аналізу та вмінню орієнтуватись у різноманітних життєвих ситуаціях; застосовувати набуті знання для наукових досліджень; здійснювати інтелектуальний критичний пошук необхідної літератури з теми досліджень з суміжних галузей наук. Позакласна науково-пізнавальницька робота забезпечує реалізацію більш диференційованого методичного підходу до організації навчального та виховного процесу на основі збереження функціонуючого єдиного та затвердженого обов'язкового навчального плану. Застосування індивідуального підходу під час організації позакласної роботи з учнями сприяє формуванню в них позитивного відношення до навчальної дисципліни.

Проведення навчання з учнями у вільні позаурочні години, в атмосфері

невимушеності та доброзичливості визначає необхідні можливості для засвоєння учнями теоретичних знань в найбільш зручній, доступній формі[23].

Таким чином, методологічно дотримана організація та проведення позакласної діяльності в школі забезпечує вирішення ряду проблем, які проявляються в сучасній вітчизняній освіті та є нагальними як для педагогів, так і для учнів:

- уникнення надмірного перевантаження змісту програм із біології та їх наближення і, загалом, освіти з природничих дисциплін, до рівня життєвої затребуваності учнів;
- в більш повній мірі сприяти задоволенню пізнавальницької зацікавленості школярів;
- органічного поєднання навчально-виховної мети, навчального матеріалу, який подається вчителем, з безпосереднім власним життєвим досвідом учня, з його участю у виконанні практичних завдань [30].

Позакласна діяльність із природничих дисциплін, і, зокрема, з біології визначає умови для успішної організації та реалізації навчально-виховного процесу у закладах середньої освіти. Таке поєднання є цілісним, комплексним, яке гармонізує по своїй структурі та визначає можливості для підтримки індивідуальної особистості учня [11].

В цілому, позакласні заходи характеризуються значною пізнавальницькою активністю та самостійністю школярів під час виконання покладених на них завдань. В позакласній роботі ґрунтовне й різностороннє дослідження природного середовища, живих організмів та елементів неживої природи виконуються на основі урахування зацікавленості учнів та їх вподобань.

Застосування позакласних занять в навчальному процесі є однією з ефективних форм залучення учнів до добровільної діяльності поза безпосередньою навчальною роботою, яка проводиться під загальним керівництвом вчителя. Під час такої роботи педагог застосовує необхідні засоби, які забезпечують заохочення роботи учнів та сприяють виявленню їх пізнавальницької зацікавленості та творчих задатків. Різнопланова позакласна

робота є невід'ємним елементом освітнього процесу, який сприяє розширенню та доповненню шкільної програми з біології [23].

Позакласні види діяльності з біології повинні в найбільш повній мірі перебувати в тісному взаємозв'язку з іншими видами занять, під час яких передбачається залучення учнів до виконання самостійних завдань, даючи їм можливість відчувати задоволення від виконаної роботи та отриманих результатів, стати свого роду першопрохідцями у вирішенні та розв'язанні певних проблем. Учні отримують змогу відчувати свою значимість як науковців-дослідників, чим підсилюється їхній авторитет в колективі та дома.

В цілому, у освітньому процесі, пов'язаному з впровадженням різних методів навчання, відносно умовно виділяють наступні три ключові форми організації позакласної роботи з біології- це індивідуальна форма, групова та масова.

Будь-які форми позакласних робіт, які застосовуються під час навчання, повинні за змістом і методами реалізації чітко пов'язані з метою та завданнями уроку. На уроках, в процесі подання навчального матеріалу, в учнів виникає необхідність більш поглибленого вивчення та пізнання, що досягається за рахунок роботи на позакласних заняттях [12].

Модернізація та трансформація вітчизняної освітньої галузі на сьогоднішньому етапі передбачає логічну та змістову інтеграцію навчальних закладів середньої освіти та ланок позашкільної освіти у чітку єдину систему освітнього середовища, у якому кожен заклад є, свого роду, унікальним за представленою метою, змістом, завданнями та формами і методами організації освітньої діяльності [1].

Очевидно, що однією з ключових переваг інтегрованої системи аудиторного навчально-виховного процесу у середній школі та позашкільної роботи є створення сприятливих умов для мотивації навчально-пізнавальної діяльності учнів, становлення особистості та стимулювання навчання і роботи учнів, де в повній мірі вони реалізують себе як індивідуальності з власними інтересами, вподобаннями і схильностями.

Таким чином, подальший розвиток інтегрованої системи позашкільної

освіти забезпечує необхідні можливості для всесторонньої самореалізації педагогів як високопрофесійних фахівців, так і учнів, які мають відповідні здорові амбіційні якості.

РОЗДІЛ II. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ

2.1 Методичні аспекти організації позакласної роботи

До позакласних заходів належать походи, дослідження, спостереження тощо. Ці роботи є обов'язковими, у куточку дикої природи, в кабінеті біології, на природі, у сфері шкільного навчання та дослідження, а також виконуються вдома. Якщо школа не має ділянки, роботу учнів можна перенести на ділянку Музею молоді та інших станцій. У процесі дослідження учні вивчають методи застосування наукових результатів у практиці та беруть участь у наукових дослідженнях [6,29]. Позаурочна та позашкільна роботи мають однакові завдання, передбачають використання єдиних навчальних засобів, форм і методів (рис.1). З метою отримання майбутньої кар'єри студенти привчаються до самостійної творчої роботи, виховують ініціативу та вносять у свою роботу елементи дослідження [12]. Ці заходи також мають важливе виховне значення: вони виховують почуття відповідальності та готують учнів до праці.

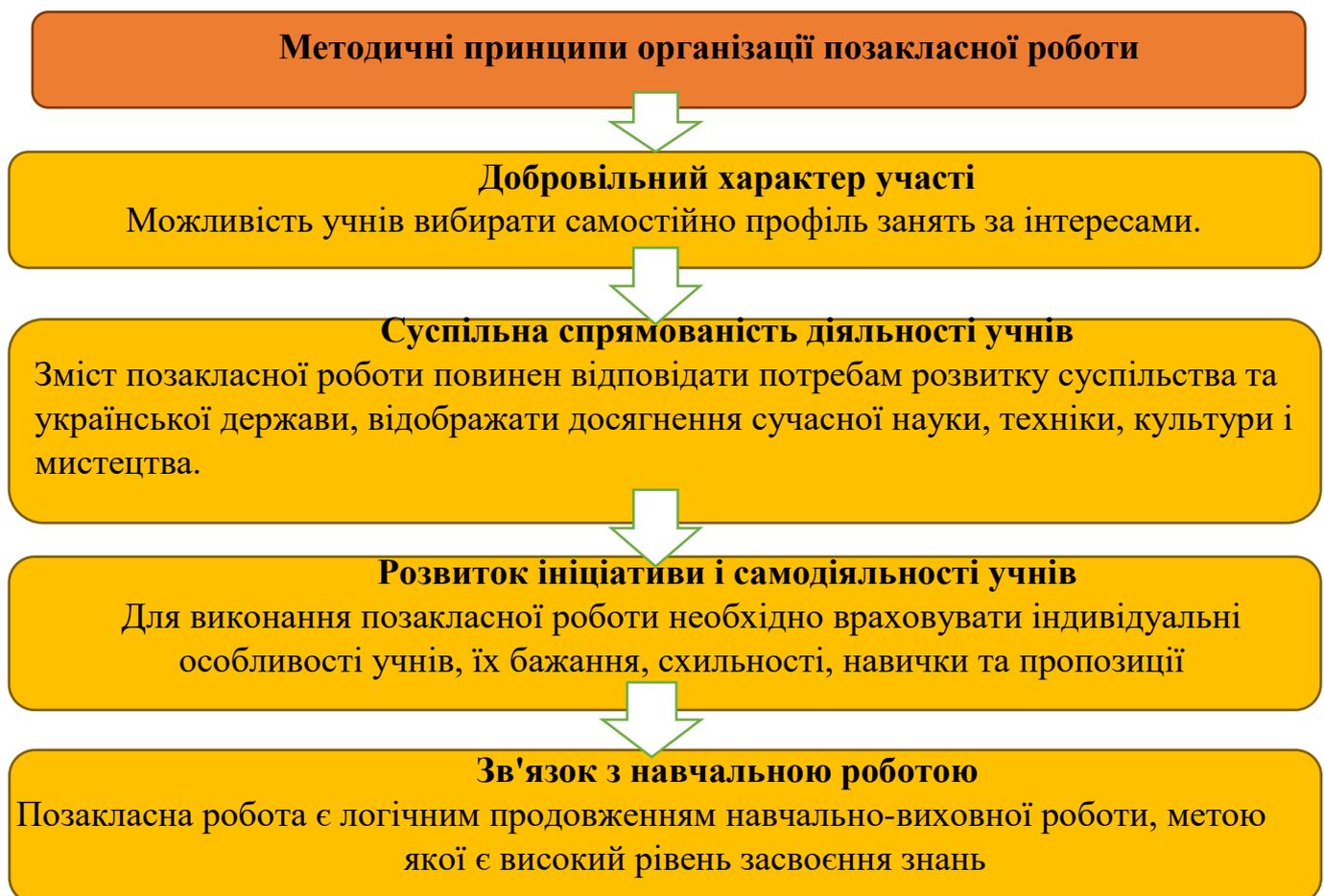

Рис.1. Методичні принципи організації позакласної роботи

Основна увага має бути спрямована на такі завдання, а їх виконання передбачає використання науково-популярної, пізнавальної літератури, спостережень, експериментів.

Позакласна робота — це виховно-освітня діяльність, покликана задовольняти інтереси та потреби учнів. Її організують викладачі та весь педагогічний колектив школи у позаурочний час [23].

Позакласна робота направлена на формування та виховання незалежної особистості, сприяння розвитку самостійного мислення, впровадженню прийомів спільної творчості, розумового напруження, експериментів із залученням учнів.

Однією з особливостей позакласної роботи є те, що учні не бояться незадовільних оцінок. Навчальний процес позакласної роботи сприяє формуванню в учнів неповторного почуття пошуку та творчості. У цьому процесі діяльність вчителя має бути органічно пов'язана з діяльністю учнів, їхніми емоціями та внутрішнім станом [10].

Позакласна робота є необхідною та корисною для усіх учасників освітнього процесу; допомагає краще вивчати і зрозуміти учнів, розвивати організаторські здібності, інформувати вчителів про останні досягнення науки.

Розрізняють наступні форми проведення позакласної роботи (рис.2):

1. Консультація – це форма організації позакласного навчального процесу, що використовується для уточнення незрозумілої інформації по певних питаннях чи окремих тем, які розглядаються на уроці з певного навчального предмету. У школах використовуються такі види консультацій: поточні консультації (паралельно з вивченням кількості підручників у курсі для корекції певних навчальних навичок учнів); підсумкові (використовуються після вивчення конкретної теми або частини програми). Заключна консультація, як правило, є повторним висновком. Відсутність інтересу учнів до консультацій можна пояснити тим, що вчителі акцентують увагу на незнанні чи некомпетентності учнів і повторюють матеріали, які викладають на уроці. Вираз емоцій у психологічному консультуванні також є дуже важливим фактором. Якщо не

буде обміну цінностями, це призведе до нудьги, байдужості, драгівливості та небажання відвідувати їх [11,23].

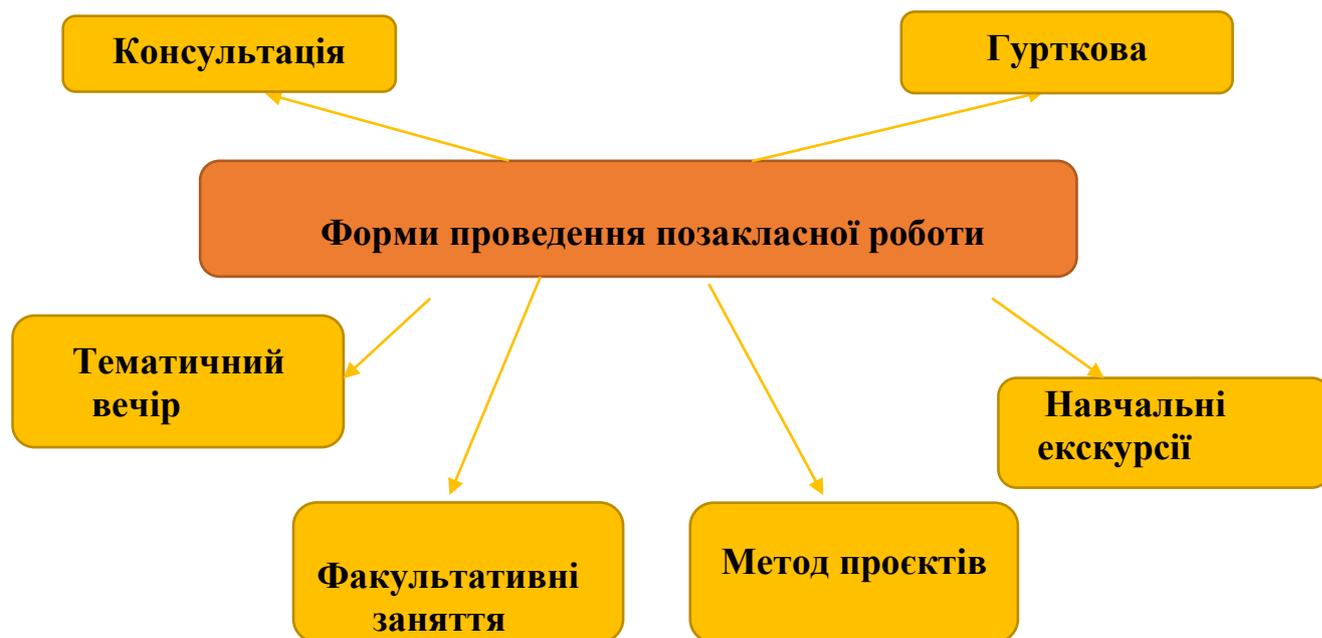

Рис.2. Форми проведення позакласної роботи

2. Факультативні заняття призначені для виявлення та розвитку творчих здібностей учнів. Ці курси дозволяють учням проявити себе, почуватися успішними та утвердитися в очах своїх однолітків. Курси за вибором підкреслюють успішність навчання та самостійної роботи, сприяють взаєморозумінню між учнями та вчителями [35].

3. Гурткова робота – об’єднати учнів з різним рівнем знань. Важливим принципом є врахування особливостей, бажань, інтересів, цінностей учнів. Для заохочення ініціативи учнів керівники гуртка мають демонструвати свою командну продукцію, результати курсів, виставки, архіви навчального закладу, конкурси [8].

4. Навчальні екскурсії – їх організація, підготовка та проведення здійснюються поетапно. По-перше, вчитель підтримує інтерес учнів і домовляється з ними, куди і куди вони хочуть піти. Слід пам’ятати, що потрібно прислухатися до «пропозицій» учнів, з якими найважче налагодити зв’язок. Це дозволяє вчителям «придушити» непотрібні спалахи негативних емоцій учнів. Домашні завдання дуже корисні для учнів, які байдужі до навчання. Їх виконання

підкреслюється на уроці в присутності всього класу. Під час екскурсії вчитель шукає можливості похвалити учнів за старанність і активізувати до роботи пасивних дітей. Вільна поведінка під час екскурсії зменшує дистанцію між вчителями та учнями. Під час підсумкової подорожі вчитель визначає завдання для кожного учня [14,27].

5. Тематичні вечори – спосіб побудови позитивних стосунків між викладачами та учнями. Для підготовки до вечора вчитель визначає роль кожного учасника. Це дає змогу вчителям зрозуміти структуру міжособистісних стосунків у класі та вміти впливати на учнів через ролі, які вони обирають. Вчителі повинні стежити, щоб учасники вечора були дружніми та поважними один до одного. Візуальний вечір відіграє важливу роль у формуванні позитивних стосунків між усіма учасниками, підвищуючи інтерес до предмета [13].

До позакласних заходів можна віднести також зустрічі, творчі роботи учнів, спостереження за природою, походи, відвідування музеїв [10, 23].

6. Проектний підхід передбачає самостійний вибір учнем завдань, які його цікавлять. Цей метод може поєднувати навчання з дорослим життям.

Сучасну навчальну програму неможливо уявити без проектної роботи. Учень поводить як свідомий дорослий. Більшу частину проектної роботи учні виконують самостійно, а вчитель пояснює завдання, методи їх вирішення та обґрунтовує наданні ввідні дані. Реалізація школярами науково-дослідницьких групових чи індивідуальних проектів забезпечує формування необхідних навичок використання актуальної науково-дослідницької роботи для аналізу та вирішення актуальних спільних проблем. І навпаки, роль вчителя також змінилася від носія знань до організатора науково-пізнавальної роботи учнів [36,37].

Педагоги керують власною виховною роботою та роботою учнів, здійснюють різноманітну самостійну дослідницьку, дослідницьку та творчу діяльність учнів, що сприятиме покращенню психологічної атмосфери в колективі. Вміння використовувати проектні технології вимагає високої

кваліфікації вчителя, його інноваційного мислення та психологічних навичок [12].

Позакласні та позаурочні заходи поглиблюють знання, отримані учнями на уроці, підвищують інтерес до предметів. Вчать застосовувати «пакети знань», отримані в школі, на практиці.

В останній період система шкільної освіти України зазнала серйозних змін. Як і філософія освіти європейських країн, наша держава запровадила освітню реформу «Нова українська школа» (НУШ), яка передбачає створення школи, в якій діти з ентузіазмом отримують знання та зможуть застосовувати їх у майбутньому самостійному житті [5].

Стратегія реформування має відповідати потребам сучасних дітей, оптимізація навчально-виховного процесу та коригування традиційного навчання мають орієнтуватися на підвищення наукової грамотності учнів.

Основними здібностями Нової Української Академії Природничих Наук є: обґрунтоване та усвідомлене розуміння механізмів функціонування природи з наукової точки зору; суті сучасних технологій, які використовуються в наукових галузях, а також здатність застосовувати на практиці, вміння застосовувати наукові методи, спостереження, аналіз, гіпотези, збір даних, експерименти, аналіз результати, грамотність і здоровий спосіб життя, вміння раціонально використовувати природні ресурси в рамках сталого розвитку, розуміння ролі довкілля в житті та здоров'ї людини, здатність і бажання підтримувати здоровий спосіб життя [12]. Усі ці здібності неможливо сформувати лише на уроках. Важливо, щоб діти розвивалися всебічно і неперевірено. Тому позакласна робота займає важливе місце у навчально-виховному процесі. Позакласна та позашкільна виховна робота є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу, яка відіграє важливу роль у розширенні та поглибленні розвитку знань, виховання та творчості учнів [6].

Позакласна робота – це позакласна діяльність, яка організовується вчителями школи з метою задоволення інтересів та побажань дітей.

У більшості випадків позакласна робота з природознавства є невіддільною від навчального процесу, що здійснюється на уроці, і ґрунтується на набутих на уроці знаннях, навичках і вміннях [20].

Мета позакласної роботи з біології – сприяти поглибленню, розширенню та закріпленню знань, набутих у біологічних дослідженнях, а також їх застосування на практиці; виховання інтересу до предмету.

Завданнями позакласної роботи є: розвивати навички та вміння самоосвіти; виявляти та розвивати особистісні творчі здібності та схильності; розширювати загальний світогляд учнів, формувати науковий потенціал та інтерес до різних галузей науки, організовувати культурне дозвілля, розваги та розваги [32]. Крім того, позакласна робота виховує такі якості, як колективізм, самостійність, відповідальність за завдання, дисциплінованість, акуратність, наполегливість [18].

2.2 Ефективність застосування основних засобів активізації пізнавальної діяльності учнів

В процесі своєї педагогічної діяльності, яка мною проводиться на посаді вчителя біології Кам'янського ліцею, застосовуються різноманітні форми та методи організації позакласної роботи. Їх використання та ефективність визначаються загальним рівнем розвитку учнів, їх мотивацією, особистим психолого-емоційним станом та морально-психологічним кліматом як безпосередньо у класі, так і в школі в цілому.

Під час I семестру 2022-2023 навчального року мною складено психологічну характеристику учнів 7-А класу Кам'янського ліцею Кам'янецької сільської ради Чернівецького району Чернівецької області. У класі навчається 28 учнів (Додаток 1).

На основі аналізу соціально-психологічного клімату в шкільному колективі та визначенню пізнавальних особливостей учнів нами встановлено, що всі учні мають правильну мотивацію навчання в ліцеї. Окремі учні інколи не виявляють наміру працювати на уроці під час

виконання поставлених учителем завдань. Хороші здібності до навчання проявляють 32,14% учнів. Труднощі під час навчання спостерігаються у 10,71%. Всі учні володіють основними навичками опрацювання навчального матеріалу та демонструють певні аналітичні здібності, необхідні при виконанні практичних завдань з біології. Самостійно працювати не завжди вдається ще 10,71% учнів, які іноді потребують допомоги вчителя. Всі учні мають стійку увагу, зосереджуються на вказівці вчителя. Хорошу пам'ять мають та проявляють зацікавленість до уроку біології 21,43%. Всі учні, без винятку, під час навчального процесу демонструють належну виконавчу дисципліну та готовність виконувати громадські доручення в класі.

Таким чином, на основі аналізу соціально-психологічних та пізнавальних особливостей учнів проводиться вибір та адаптація змісту, методів та форм організації позакласної роботи з учнями.

На основі власних напрацювань та спостережень нами проаналізовано ефективність застосування основних засобів активізації пізнавальної діяльності учнів на прикладі 7-х класів Кам'янського ліцею. Згідно навчального плану у II семестрі 2022-2023 н.р. та I семестрі 2023-2024 н.р. під час вивчення біології нами застосовувались різноманітні форми позакласної роботи: тижні біології, тематичні екскурсії, тематичні заходи, біологічні вечори та різноманітні види індивідуальної роботи.

Для досягнення високого рівня об'єктивності під час проведення експерименту нами було відібрано експериментальний клас (7-А), де використовували вказані вище форми позакласної роботи, спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності учнів, та контрольний клас (7-В), у якому використовувались традиційні освітні технології. В обидвох класах навчаються по 28 учнів. Попередньо перед початком експерименту нами було проаналізовано їх успішність та визначено рівень навчальних досягнень учнів згідно Критеріїв оцінювання у системі загальної середньої освіти, затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України № 329 від 13.04.2011р.,

Встановлено, що учні експериментального та контрольного класів продемонстрували приблизно однакову успішність з біології (табл.1)

Таблиця 1

Рівень навчальних досягнень учнів перед початком експерименту

Рівень навчальних досягнень	Кількість балів	7-А клас (експериментальний)		7-В клас (контрольний)	
		Кількість учнів	% (від загальної кількості)	Кількість учнів	% (від загальної кількості)
Початковий	1-3	0	0	0	0
Середній	4-6	1	3,57	1	3,57
Достатній	7-9	9	32,14	13	46,43
Високий	10-12	18	64,29	14	50,0
Всього	1-12	28	100	28	100

Учнів, які володіють початковим рівнем навчальних досягнень, нами не виявлено.

Одним із найбільш важливих критеріїв, які об'єктивно засвідчують про зростання пізнавальної діяльності учнів, є підвищення рівня пізнавальної активності.

У процесі організованого та проведеного нами експерименту пізнавальна активність досліджувалася за методикою Грицай Н.Б. (2006) [16]. При визначенні пізнавальної активності враховувались наступні компоненти:

- мотиваційний (ставлення до позакласної діяльності; пізнавальний інтерес; ініціатива);
- змістово-операційний: визначає рівень засвоєння теоретичних знань з біології; здатність самостійно опрацювати та аналізувати додаткові літературні джерела; навички та вміння здійснювати аналіз і встановлювати закономірності в отриманих результатах досліджень, здійснювати підготовку коротких повідомлень, есе, презентацій та рефератів по темі досліджень; вміння проявляти творчий підхід у застосуванні знань для вирішення практичних завдань);
- емоційно-вольовий: передбачає прояв в учнів рис старанності, відповідальності, наполегливості та цілеспрямованості під час навчання; вміння обгрунтовано й коректно відстоювати особисті погляди та позиції, впевненість у своїх знаннях і вміннях, здатність генерувати аргументовані нові ідеї; стремління до постійного до самовдосконалення, прагнення до інтелектуальної рефлексії.

Згідно методики Грицай Н.Б. нами застосовувалась 4-х бальна шкала оцінювання сформованості рівнів пізнавальної активності. Для кожного учня здійснювалась оцінка прояву кожного з чотирьох показників за визначеною шкалою (*Max балів*- 30). Згідно цієї шкали нами виділялись три рангові градації рівня розвитку пізнавальної активності учнів:

- високий рівень (21 - 30 балів),
- середній (11- 20),
- низький рівень (до 10 балів).

Для визначення рівня пізнавальної активності учнів в експериментальному та контрольному класі нами було проведено початковий і заключний зрізи.

В результаті проведеного початкового зрізу встановлено, що більшість учнів контрольного і експериментального класу продемонстрували середній рівень розвитку пізнавальної активності, що складає 50,8% і 51,8% відповідно. Це пояснюється належним рівнем навчальних досягнень

більшості учнів в обидвох класах, що і стали основним критерієм їх відбору для експерименту (табл. 2).

Таблиця 2.

Рівень пізнавальної активності учнів при застосуванні основних засобів активізації пізнавальної діяльності

Засіб активізації пізнавальної діяльності учнів	К-ть учнів у класі	Зрізи	Рівень пізнавальної активності, %					
			високий		середній		низький	
			К	Е	К	Е	К	Е
Тижні біології	28	I	31,1	34,5	40,2	46,4	28,7	19,1
	28	II	32,5	40,6	44,7	52,4	22,8	7,0
Екскурсії	28	I	25,2	26,6	62,2	61,7	12,6	11,7
	28	II	28,9	31,7	60,2	61,7	10,9	6,6
Тематичні заходи	28	I	20,8	24,7	54,6	52,7	24,6	22,6
	28	II	20,5	38,0	51,3	57,5	28,2	4,5
Індивідуальна робота	28	I	15,4	23,1	46,2	46,2	38,4	30,7
	28	II	15,4	30,7	46,2	53,9	38,4	15,4
Загальний результат/ Середнє значення	28	I	23,1	27,2	50,8	51,8	26,1	21,0
	28	II	24,3	35,3	50,6	56,4	25,0	8,4

Умовні позначення:

I зріз знань – початковий, перед впровадженням експерименту

II зріз знань – заключний, після завершення експерименту

К – контрольний клас

Е – експериментальний клас

Після застосування основних засобів активізації пізнавальної діяльності учнів під час проведення навчального процесу нами проведено заключний зріз у досліджуваних класах. Виявлено, що в експериментальному класі збільшилась кількість учнів з середнім рівнем в порівнянні з контрольним зрізом на 4,6%. Частка учнів експериментального класу, які продемонстрували високий рівень пізнавальної активності, також збільшилась на 8,1%, засвідчивши зростання з 27,2% до 35,3%. В цілому, на основі оцінки результатів заключного зрізу для експериментального класу

нами встановлено, що використання під час навчально-виховного процесу різних видів масової позакласної роботи як засобів активізації пізнавальної діяльності сприяє підвищенню рівня пізнавальної активності учнів. В цілому, 91,7% учнів експериментального класу продемонстрували значний рівень пізнавальної активності. Крім цього, за рахунок використання дієвих навчально-методичних засобів відбулося істотне зменшення частки учнів експериментального класу з низьким рівнем пізнавальної діяльності з 21% до 8,4%, що свідчить про ефективність застосованих нами засобів.

В результаті проведеної роботи по застосуванню різноманітних засобів активізації пізнавальної діяльності частка учнів, які показали високий рівень пізнавальної активності становить 35,3%. Ці учні, маючи також високий рівень навчальних досягнень, складають інтелектуальне ядро класу та залучаються до участі в науково-дослідницькій роботі, результати якої будуть представлятись в районних та обласних конкурсах учнівських робіт, які проводяться БМАН та ЧОЦЕНТУМ.

Слід відзначити, що внаслідок проведених нами заходів в експериментальному класі покращився загальний психо-емоційний мікроклімат серед учнів. У них покращилось відношення до позакласної діяльності, зростає зацікавленість до біології як предмету. В учнів у більшій мірі проявляються згуртованість, колективність, ініціативність, самостійність у прийнятті рішень та відповідальність за виконану роботу.

У контрольному класі на фоні подібних першопочаткових показників успішності навчальної діяльності в порівнянні із експериментальним класом нами зафіксовані нижчі показники рівня пізнавальної активності високої та середньої градацій (табл.2). Частка учнів у контрольному класі, які показали низький рівень, є досить істотною та складає 25,0%.

Таким чином, підвищення рівня пізнавальної активності учнів забезпечується при сумісному використанні наведених нами основних засобів активізації пізнавальної діяльності учнів, які в підсумку сприяють зростанню ефективності навчально-виховної роботи.

РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ МАСОВОЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З БІОЛОГІЇ

Такий вид діяльності як масова позакласна робота передбачає залучення учнів кількох класів або ж всього навчального закладу, у яких вивчається біологія. Головною метою масової позакласної роботи з біології є пропагування та поширення знань з біології серед можливо більшої кількості учнів, що власне, і обумовлює весь спектр вибору форм, засобів і методів підготовки, організації та проведення певного виду масового заходу. Кожен такий захід повинен характеризуватись привабливістю для учнів за своїм змістовим наповненням, насиченістю та зацікавленістю за формою для всіх учасників заходу. Тому будь-який масовий захід, який планується до проведення, вимагає від вчителя та всіх без винятку учасників заходу ретельної підготовки із приєднанням необхідної, значної кількості учнів усього навчального закладу [22].

Найчастіше в школі використовуються такі види масової позакласної роботи як біологічні вечори, тижні біології, вікторини, біологічні ігри, брейн-ринги, тематичні конференції, біологічні свята, конкурси, диспути, усні повідомлення, ессе, періодичні випуски газет, тематичні виставки, біологічні семінари, екологічні та природоохоронні акції та кампанії [13,17,28].

Під час нашої навчально-виховної роботи з біології, яка проводиться у 6-7-х класах Кам'янського ліцею ми використовуємо основні види позакласної масової роботи, які охоплюють весь учнівський колектив, у якому учні активно працюють виходячи із своїх власних можливостей і побажань, проявляючи при цьому істотну пізнавальну активність та власну екологічну громадянську позицію [19,21].

Зокрема, популярними серед учнів є проведення біологічних свят.

3.1. Шкільні біологічні свята

Основна мета таких заходів: ознайомлення учнів з різноманіттям природних багатств, виховання в них любові до нашої природи та прищеплення дбайливого та бережливого ставлення до її мешканців. Ця мета досягається різними шляхами.

Серед масових позакласних заходів особливе місце належить шкільним святкам. Біологічне свято, яке приурочене до певної події, явища чи дати надовго запам'ятовується в учнівському середовищі як яскрава захоплююча подія. Вона справляє на учнів незабутнє враження, тому такий вид позакласної роботи має обов'язково використовуватись періодично вчителем під час викладання біології в середній школі [22].

У практичній роботі школи під час вивчення біології доцільно проводити свята, які сприяють розширенню кругозору учнів та формуванню екологічного світогляду. Найбільш популярними серед учнів є Свято весни, Свято зустрічі птахів, Свято здоров'я, Свято квітів, Свято врожаю, Свято осені, Свято зимуючих птахів, та інші.

Для активізації пізнавальної діяльності учнів з біології птахів нами розроблено сценарій та організовано і проведено біологічне свято на тему: **День зустрічі птахів** (Додаток 2).

Мета заходу:

- **освітня:** в процесі виконання учнями оригінальних завдань познайомити школярів з біологією та особливостями поведінки та адаптації мігруючих видів птахів, продемонструвати видове різноманіття перелітних птахів їх малої Батьківщини, обґрунтувати їх біологічну роль в природі та господарське значення й практичну значимість для людського середовища;
- **розвиваюча:** спонукати учнів до розвитку прагнень вивчати та розуміти природу, її різноманітність та закони, за якими живуть усі її мешканці; розвивати мовну практику, спостережливість, візуальну та голосову пам'ять, увагу та логічне мислення;

- **виховна:** виховувати в учнів бережне відношення до птахів, необхідність організувати допомогу для них щодо харчування чи будівництва гнізд; оберігати їх оселища; закладати підґрунтя для формування екологічного мислення та світогляду.

Згідно сценарію, учні розповідали про те, яку користь приносять птахи природі та самій людині. Харчуючись різноманітними комахами та їх личинками птахи захищають зелені насадження від небезпечних шкідників, які здатні навіть знищити рослини природної флори і культурні представники. Значна кількість видів птахів будують свої гнізда рядом людськими житлами, очікуючи від них прихистку та допомоги. Люди з давніх давен вивчають звички птахів, спосіб життя, особливості харчування та розмноження.

Учні підготували розповіді та намалювали малюнки птахів, які мешкають на території України (рис.1-4).

Учні класу приймали активну участь у пізнавальних іграх: «Цікаві факти із життя птахів» та «Чи знаєш ти птахів?», продемонструвавши ґрунтовні знання щодо особливостей біології, харчування, розмноження та поведінки птахів.

Свято зустрічі птахів мало і важливе прикладне значення. Учні з великою зацікавленістю і увагою слухали інформацію про те, як правильно виготовити шпаківню, який необхідно використовувати матеріал та інші конструктивні особливості шпаківень. Під керівництвом вчителя праці учні виготовили гарні шпаківні, які стануть надійним прихистком для пташок, котрі оселяться на подвір'ї їхньої школи, оберігаючи дерева та кущі від шкідливих комах і їх личинок (рис.5-7).

Під час проведення заходу постійно увага учнів зверталась на необхідність збереження популяцій птахів, охорони їх гнізд, бережливого ставлення до пташенят допомогу пернатим у зимовий період, коли пташки потребують допомоги людини у пошуках їжі.

3.2. Біологічні суспільно корисні масові кампанії

Одним із видів масової позакласної роботи є біологічні кампанії, які вимагають від учителя творчості в їх організації. До біологічних кампаній належать Тиждень саду, Тиждень чи Місячник лісу, кампанія зі збору плодів і насіння і т.д. Участь у біологічній кампанії передбачає суспільно корисну працю школярів (садіння дерев, знищення шкідників, щеплення рослин, збирання плодів і насіння).

Суспільно корисні масові кампанії – робота з широким залученням всіх учнів школи, їхніх батьків, а в деяких випадках і місцевого населення. Це найбільш яскраві моменти практичної роботи учнів. Вони є прекрасною перевіркою отриманих школярами знань і навичок самостійної роботи. Проведенню цих заходів передують значна підготовча робота. Для керівництва всією роботою виділяється група найбільш активних юннатів. Вони організують учнів своєї школи, залучають батьків, зв'язуються з іншими школами. Організаційна група забезпечує проведення заходу необхідними матеріалами, інструментами, разом з керівниками складає програму всієї роботи, організує вечір з науковими доповідями і художніми виступами [33].

Успіх суспільно корисних заходів визначається насамперед якістю загальної біологічної підготовки юннатів, їхнім умінням працювати самостійно. Значною мірою він залежить також від уміння організувати роботу, об'єднати велику кількість школярів різних класів, а іноді й шкіл. Від учителів така масова робота вимагає значної напруги й уміння працювати з дитячим колективом.

Перед кожною масовою суспільно корисною компанією юннати з'ясовують обсяг і характер роботи, одержують необхідний інструктаж, здобувають відповідні навички, а потім, розподіливши по класах, знайомлять школярів з майбутньою роботою, а під час її проведення допомагають їм. Наприклад, перед майбутньою роботою зі збору для лісгоспу насіння дерев і кущів юннати з'ясовують, де можна зібрати те або інше насіння і плоди, знайомлять школярів з відповідними деревами й кущами, із зовнішнім

виглядом плодів і насіння, термінами і правилами збору та збереження, вивішують колекції плодів і насіння, випускають спеціальні бюлетені, що показують важливість цієї роботи.

Такі заходи мають велике освітнє й виховне значення. Учні приходяться переглянути необхідну літературу, згадати, що вивчали в класі, розширити і доповнити свої знання. Наприклад, перед проведенням Дня птахів діти знайомляться з життям пернатих, з користю, яку вони приносять людині, складають альбоми, готують доповіді, виготовляють шпаківні.

Робота не повинна обмежуватися посадкою рослин, розвішуванням будиночків для птахів та ін.; учні беруть зобов'язання спостерігати за посадками, охороняти їх, проводити спостереження за будиночками, за заселенням їх птахами, за життям птахів і т.д. Усе це виховує дбайливе ставлення до навколишньої природи, привчає дітей охороняти її, боротися з порушниками правил про охорону.

В рамках позакласного виховного заходу на тему: Весняні квіти (Додаток 3) ініціативна група учнів 7-х класів Кам'янського ліцею під керівництвом вчителя біології Ганжиловської Л.В. у листопаді 2022 року подали заявку у Флоріум та отримали 500 здорових, гарних цибулин тюльпанів, крокусів, гіацинтів і нарцисів від благодійного освітнього проєкту Flowers4school- КВІТКОВИЙ РАЙ У КОЖНІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ – 2 мільйони цибулин квітів, метою якого є благоустрій та озеленення пришкольніх територій. Ініціатором заходу є Міжнародна асоціація квіткових виробників Нідерландів та України. Згідно цього проєкту, кожна школа, яка подасть заявку, отримує по 500 цибулин різноманітних квітів.

Головною місією проєкту є знайомлення дітей з рослинним світом шляхом їх активного залучення до висаджування цибулин декоративних трав'янистих рослин на ділянках біля своїх шкіл. Меценати з Нідерландів та України мають чітку впевненість у тому, що сам процес висаджування презентованих цибулин на території українських шкіл є захоплюючою подією, яка позитивно позначиться на моральному і психо-емоційному стані всіх учнів. Допоможе

зрозуміти, що декоративне садівництво та квітникарство є дуже цікавою, потрібною і захоплюючою справою, яка прищеплює дітям любов до природи та нашої Вітчизни.

Висаджування цибулин учнями Кам'янського ліцею від Flowers4School стало справжнім святом (рис.1-5). На початку весни діти будуть мати змогу побачити результат власної роботи- пробудження рослин та появу чарівних квітконосів, які поступово розкриватимуться, демонструючи всі барви веселки та викликатимуть захоплення від того, що така краса стала можливою завдяки їх власним рукам і дружній праці всього учнівського колективу (рис.6-8).

3.3. Шкільні еколого-просвітницькі заходи

Позакласна навчально-виховна діяльність з біології повинна сприяти гармонійному поєднанню різних методів і засобів навчального процесу, розвитку особистості та формуванню екологічного кругозору [24].

Для формування в учнів екологічного світогляду та бережливого ставлення до природи нами на постійній основі проводиться виховні заходи з екологічного виховання, які сприяють підвищенню екологічної культури. В 7-класах Кам'янського ліцею нами проведено виховний масовий захід на тему **«Від екології природи до екології душі: формування екологічного світорозуміння школярів»**.

Мета заходу: підвищення екологічної грамотності та формування екологічного світогляду учнів.

Завдання: сприяти набуттю екологічних знань, виховувати любов до природи, прагнення до її збереження та раціонального використання, примножувати її, формувати вміння і навички природоохоронної діяльності в природному середовищі.

Сучасна екологічна ситуація на території України, особливо в умовах війни, зумовлює гостру необхідність виокремлення нових актуальних пріоритетів і перспектив напрямків в освітній діяльності, які б сприяли формуванню екологічної культури у всіх громадян, а особливо у молодого

покоління. Відбувається виділення нових нагальних вимог щодо змісту, методів і форм виховання екологічно свідомої особистості. На сьогоднішньому етапі існування спостерігається усвідомлення і необхідність першочергового втілення нових завдань, пов'язаних з організацією екологічної освіти для учнів навчальних закладів та створення на цій основі методологічних принципів трансформування системи екологічного виховання в Україні [25,31].

У системі екологічного просвітництва головна роль належить навчальним закладам, які є найбільш важливою складовою у становленні особистості молодої людини. Тому одним з основоположних завдань сучасної вітчизняної освіти є зростання базової екологічної грамотності молодого покоління; оволодіння ними навичками та вміннями раціонального та ощадливого використання природних біотичних і абіотичних ресурсів; свідомого формування особистої позиції та гуманістичного ставлення до нашої планети.

В системі педагогічної діяльності вчителя особливе місце займає екологічне виховання школярів, яке зорієнтоване на розвиток в учнів основ екологічної грамотності та екологічної культури.

Екологічно вихованою є свідомий громадянин, який має необхідні ґрунтовні екологічні знання, володіє в належній мірі системою умінь і навичок щодо дослідження природного середовища та вирішення практичних завдань з подолання екологічних проблем, які виникають у власному житті; володіє загальнолюдським світоглядом та моральними принципами по відношенню до природи, а також готовністю до здійснення активної усвідомленої регулярної природоохоронної та екологічної діяльності [19].

Критерії визначення рівня екологічної культури школярів:

- рівень екологічних базових знань;
- особиста екологічна вмотивованість та екологічні цінності;
- поведінка учня під час перебування в природному середовищі;
- спосіб життя щодо взаємодії з навколишнім середовищем та вплив на свій власний стан здоров'я;

- ініціативність та посильна участь в організації та проведенні екологічних та природоохоронних заходів.

Ці критерії враховуються для трьох рівнів екологічної вихованості учнів.

I рівень – низький: наявні неглибокі, поверхневі та фрагментарні знання з екології; спостерігаються періодичні порушення правил поведінки людини в природному та навколишньому середовищі; веде спосіб життя, який шкодить людині; не приймає будь-якої участі у екологічній діяльності.

II рівень – середній: екологічні знання є достатньо глибокими з окремих питань, проте в цілому вони не досить систематизовані; наявна правильна орієнтація на потребу збереження та охорони навколишнього середовища; не зовсім здоровий спосіб життя; посильна участь в екологічній діяльності.

III рівень – високий: наявні комплексні систематизовані знання щодо прояву екологічних закономірностей в природі, про глобальні екологічні проблеми людського суспільства та шляхи їх вирішення; є усвідомлення та розуміння доцільності ґрунтовних змін у взаємодії між людиною та природним середовищем з метою її збереження та відновлення; не допускає будь-яких порушень правил поведінки в природному та навколишньому середовищі; приймає активну посильну участь в екологічних заходах, проявляючи при цьому значну ініціативу [21].

Істотне значення для формування екологічного світогляду та культури поведінки в природі відіграють екологічні екскурсії певного тематичного спрямування. Вони дозволяють на конкретних прикладах спостерігати певні явища та бачити результати негативного впливу антропогенних чинників на природу. За допомогою екологічних екскурсій учні встановлюють зв'язок між розглянутими на уроці теоретичними питаннями та проявом певних явищ і подій безпосередньо на місцевості, яку вони всі знають [27].

Проведення екскурсій сприяють прояву зацікавленості в учнів та заохочують їх пізнавальницьку активність під час дослідження причин і наслідків появи екологічних проблем, які мають місце у навколишньому середовищі. Крім цього, природа є універсальним джерелом духовного

натхнення і творчих ідей. Між різноманітністю природи та багатством людської духовності існує стійкий зв'язок, який демонструє єдність живої матерії. Всесторонній та збалансований розвиток особистості передбачає не тільки формування в учнів екологічного мислення і свідомості, а також екологічного співчуття [14].

Біля центрального входу в один із відомих зоопарків США розміщене дзеркало, під яким крупними буквами написаний заклик-застереження: «Подивись у дзеркало! Ти побачиш в ньому найшкідливіше створіння на Землі – людину. Вона знищує те, що не створила сама – річки, ліси, звірів і птахів».

Дивно, але інші живі істоти не руйнують природного середовища. Лише людина вирізняється своїм неймовірно варварським ставленням до природи, хоча є її невід'ємною частиною.

На виховному заході педагогом постійно акцентується увага учнів на необхідності розуміння природи, її різноманітності, взаємодії та обмежених можливостей до відновлення.

Підсумком заходу стало усвідомлення учнями, що кожна людина, незалежно від рівня достатку чи освіти має повсякденно в своєму житті проявляти увагу до природи, сприяти її збереженню для наступних поколінь. Тому саме їхнє покоління школярів, які невдовзі вступлять у доросле життя покликане вирішувати ті нагальні екологічні проблеми, які вже зараз стоять перед людством, загрожуючи самому його існуванню; бути відповідальними за долю своїх нащадків, країни і людства в цілому на нашій прекрасній планеті.

Для формування в учнів теоретичних знань про єдність природи, безперервність існування живої матерії та взаємозв'язок між всіма компонентами природи, а також набуття учнями практичних навичок щодо бережливого ставлення до природи нами проведено

Позакласний виховний (еколого-просвітницький) захід (Додаток 4)

Тема: Опале листя - його значення в природі та житті людини

Мета:

- сформуванати теоретичні знання про роль листків у житті рослин та опалого листя в природі;
- розвивати вміння і навички щодо раціональних способів використання опалого листя;
- розвивати естетичні смаки і пропагувати бережливе ставлення до природи заради майбутніх поколінь.

На початку заходу вчителем робиться акцент на проблемі спалювання опалого листя і сухої трави, яке проводять недалекоглядні мешканці. Наводиться інформація про те, що восени або навесні деякі несвідомі мешканці вважають своїм «обов'язком» «очистити» територію від пожухлої, старої трави, яка вже нікому не потрібна. Забуваючи чомусь при цьому, що у цій траві продовжують своє життя багато істот: ховаються пташки, зайці, живуть багато інших тваринок, не кажучи вже про те різноманіття живих організмів, яке копошиться у верхньому шарі ґрунту та в дернині.

Нерозумна та злочинна діяльність людини становить небезпеку і для неї самої, загрожуючи неконтрольованому переміщенню вогню на власне обійстя, спалюючи на своїй дорозі вщент, що потрапляє.

Також дуже великої шкоди вогонь завдає кореневій системі багаторічних трав'янистих видів рослин, тендітним пагінцям паростків дерев, чагарників та кущів. Особливої уваги заслуговує те, весною при спалюванні трави знищується значна кількість квітучої ранньовесняної флори, серед якої є багато рідкісних та зникаючих видів рослин, які занесені до Червоної книги України та потребують всесторонньої охорони. Також мають місце випадки, коли вогонь проникає навіть на заповідні території, що є важким екологічним злочином.

Згідно сценарію заходу, учні активно обговорюють питання про те, чому не можна спалювати опале листя. Відмічають велике біологічне значення опалого листя- вкриваючи землю, воно захищає ґрунт від промерзання; створює

необхідні умови для розвитку ґрунтової мікрофлори і фауни. В ньому зимують і захищаються від морозів різні комахи: сонечка, жужелиці, мурахи тощо. Також будують свої схованки їжачки, ящірки, змії та інші тварини.

Розкладаючись, листя збагачує ґрунт мінеральними і органічними речовинами, повертаючи в нього всі ті сполуки, які були взяті рослинами під час свого активного росту та розвитку. Листя у формі компосту сприяє кращій структурованості ґрунту, процесам ґрунтового дихання та покращується мікроклімат для розвитку ґрунтової корисної мікрофлори та дрібних безхребетних тварин.

В основній частині заходу ведучі повідомляють важливу інформацію про те, що наприклад, коли з певної території тривалий час вивозиться опале листя, це різко зменшує загальну родючість ґрунту, вміст гумусу в ньому та здатність його до самовідновлення та саморегуляції ґрунтових процесів. В опалому листі, яке залишається в природних місцезростаннях, знаходять сховок та їжу на зиму багато видів комах, які приносять велику користь рослинам, знищуючи значну кількість шкодо чинних комах та їх личинок.

Наведені факти формують в учасників заходу розуміння наслідків, до яких призводить спалювання сухої рослинності, яке несе здоров'ю людини загрози та небезпеку для самого її життя і, тим паче, для довкілля.

Як альтернативу, учні розглядають компостування як метод переробки листя. Здійснюється *Перегляд відео «Компостування – чудова альтернатива спалюванню листя»* https://www.youtube.com/watch?v=pjDGrK_RDfQ

В результаті перегляду відео учні отримують знання про компостування як простий, але ефективний спосіб для підвищення родючості ґрунту та вмісту гумусу у ньому. Можливість збагатити ґрунт поживними сполуками, забезпечити зменшення або повне припинення руйнівних деградаційних процесів у ґрунті; захист ґрунту від виснаження, переущільнення, перезволоження, погіршення фізичних і агрохімічних властивостей.

Підготовлені учні детально і ґрунтовно розказують про основні правила приготування і використання компосту. Характеризують ключові етапи виготовлення компосту своїми руками.

В заключній частині заходу вчителем звертається увага учнів на те, що вони можуть закладати на компост опале листя і органічні відходи на власних земельних ділянках, запобігаючи спалюванню листя та можливості підживлення отриманим компостом багатьох культурних рослин в себе на городі, саду чи квітнику.

З метою формування учнів екологічного світосприйняття та підвищення екологічної свідомості нами проводився **позакласний виховний (еколого-просвітницький) захід на тему: Амброзія полинолиста – небезпечна рослина, карантинний бур'ян нашої місцевості (Додаток 5).**

Мета заходу: на прикладі Амброзії полинолистої показати роль рослин в екосистемах, взаємозв'язки між живими організмами в природі.

Завдання:

- інформування учнів про заходи боротьби з поширенням та розмноженням небезпечного карантинного виду бур'янів та правилами безпечної поведінки при контактах з цим карантинним об'єктом;
- спільними зусиллями сприяти успішному вирішенню проблеми та покращенню карантинного стану щодо присутності та подальшого поширення Амброзії полинолистої на землях, що належать Кам'янецькій громаді;
- привернути увагу школярів до актуальної проблеми поширення небезпечного карантинного виду бур'яну, як шкочинного біологічного об'єкту, який зумовлює прояв у людей важких алергічних захворювань;
- формувати екологічну культуру та світогляд учнів.

Під час заходи широко використовується мультимедійна дошка для інформування учнів про карантинний бур'ян. Розігрується сценка «**Амброзія, Сміття, Кульок**», в якій в ігровій формі розповідається про негативне значення рослини.

Згідно сценарію заходу учитель запрошує різних фахівців для знайомства з Амброзією полинолистою. З цікавими розповідями виступають спеціалісти: ботанік, географ, лаборант насінневої станції, агроном. Інспектор карантинної служби рослин розповідає про збитки, які спричиняє цей агресивний карантинний бур'ян сільському господарству. Алерголог пояснює учням про форми негативного впливу рослини на здоров'я людини, розповідає про засоби захисту. Еколог детально в цікавій формі пояснює учням про особливості розвитку бур'яну в біоценозах, його впливу на інші рослини.

На основі отриманої інформації учні під керівництвом педагога пропонують заходи по боротьбі з небезпечним карантинним організмом. Наголошується на необхідності його своєчасного виявлення та інформування місцевих органів самоврядування, державних служб про місця зростання рослини. Акцент робиться на необхідності спільних зусиль для ефективного подолання карантинного організму та ролі в цьому учнівської свідомості та громадянської позиції.

Таким чином, використання різноманітних видів масової позакласної роботи забезпечують прояв в учнів підвищеної зацікавленості до вивчення біології, сприяють розвитку їх організаційних, творчих, навчальних здібностей та формують екологічне світоглядне мислення і бережне відношення до оточуючого природного середовища.

З метою пропагування знань про рідкісні та зникаючі види рослин, залучення учнівської молоді до охорони ранньовесняних рідкісних видів рослин, які занесені до Червоної книги України та зростають на території Чернівецької області нами разом з учнями 7-А класу Кам'янського ліцею був організований та проведений **еколого-просвітницький захід на тему «Весняні первоцвіти» (додаток 6).**

В рамках цього заходу нами була проведена **акція «Збережемо первоцвіти!»**

Мета:

Навчальна: розширити знання учнів про рослини-первоцвіти своєї місцевості, їх цілющі властивості; навчити учнів, які приймають участь в роботі гуртка,

створювати за допомогою різних матеріалів (кольоровий папір, стрічки, бісер) квітки різних видів рослин, правильно передаючи їх форму та особливості будови, найбільш близькі до природних форм; оволодіти практичними вміннями та навичками під час процесу виготовлення букетів та квіткових композицій.

Розвивальна: сприяти формуванню в учнів екологічної моралі та культури, розвивати художню уяву, фантазію та естетичні смаки під час творчої роботи по виготовленню квітів з підручних матеріалів; формувати комунікативні навички для колективної роботи учнів.

Виховна: виховувати бережливе ставлення до рослин, любов до квітів, природи, рідного краю виховувати бажання створювати вироби власними руками.

Під час заходу учні переглянули яскраву презентацію «ВЕСНЯНІ ПЕРВОЦВІТИ», прийняли активну участь у відгадуванні загадок про рослини, продемонструвавши вміння визначати рослини за їх ботанічним описом та властивостями, які називали ведучі заходу. Учні підготували цікаві розповіді та легенди про первоцвіти.

Вчитель у своїй виступі наголошує на тому значенні, яке мають квіти у житті українців та нашої Держави. Споконвіку шанують в Україні квіти. У нашій державі немає ні однієї хати, де б охайні та дбайливі руки господарів не приклались до за квітчання та прикрашання свого обійстя різноманітними квітучими рослинами. Створені квітучі острівці милують наш зір протягом всього сезону, ніжно торкаються тремтячих ниток нашої душі, надійно прив'язуючи серця багатьох поколінь до рідного обійстя. Древні українці щиро обожнювали рослини. Вони вважали, що квіти є витвором природи, подарованим людям Господом Богом для заспокоєння душі. Квіти є невід'ємними супутниками життя кожної свідомої людини. Декоративні, пишно і яскраво квітучі рослини зростають у палісадниках, оранжереях, ботанічних садах, кутках живої природи. Українці здавна ними розмальовують стіни будинків, печі; вишивають їх на одязі, рушниках та хустинах. Обов'язково квіти органічно вплітаються в орнаменти національного одягу українців,

символізуючи чистоту їх душ, зв'язок з нашими далекими пращурами та Всесвітом.

У практичній частині заходу учні створювали малюнки ранньовесняних квітів, правильно відмічаючи в них їх головні риси будови квіток, листочків; передавали всю палітру кольорів, які притаманні яскравій ранньовесняній флорі.

Після відповідного інструктажу учні виготовляли квіти з кольорового паперу, намагаючись відтворити за допомогою ножниць і клею максимальну схожість з живими рослинами (додаток 6).

В підсумковій частині заходу учні сформулювали головні положення Міні-проекту «Захистимо первоцвіти», спрямовані на збереження ранньовесняної флори. (додаток 6).

Таким чином, активна участь учнів у організації та проведенні заходу сприяє кращому розумінню особливостей біології ранньовесняних рідкісних і зникаючих видів рослин та усвідомленні необхідності їх дослідження, відтворення та збереження у природній флорі України.

Позакласна робота, яка проводиться в навчальному закладі середньої освіти відіграє важливу профорієнтаційну роль. Такий вид діяльності створює необхідні умови для задоволення потреб школярів щодо набуття і розвитку їх творчих та дослідницьких вмінь та навичок. Позакласна робота забезпечує вирішення важливого завдання, яке пов'язане з необхідністю вибору учнями на певному етапі професії. Під час тематичних заходів, які проводяться в рамках позакласної роботи учні проявляють певні інтереси, які можуть в майбутньому стати основою для вибору професії. Учні на основі розширення власного світогляду здобувають деякі спеціальні теоретичні знання, оволодівають вміннями та навичками, які можуть відіграти вирішальну роль під час вибору професії [15].

Нами проведено виховний захід у формі тренінгу на тему «**Правильний вибір професії – важливий крок для досягнення успіху**» (Додаток 7).

Мета: підвищити рівень знань учнів щодо специфіки та особливостей певних професій, зорієнтувати їх на правильний обґрунтований вибір, виходячи з їх власних вподобань, схильностей та навичок, допомогти старшокласникам визначити власні професійні інтереси, нахили, виховувати в учнів прагнення бути успішними людьми, які можуть себе реалізувати в житті.

На початку заходу вчитель обґрунтовує важливість свідомого вибору майбутньої професії, який має визначатись власними схильностями, вміннями і потребами. Молоді люди мають всі шанси для пошуку себе, своєї особистості у певній професії, яка має приносити матеріальний достаток, моральне задоволення і формувати комфортне середовище існування людини.

Одним з елементів заходу є *Вправа «Мої очікування»*. (Мета вправи – визначити сподівання й очікування учасників).

Учні на паперових корабликах записують свої очікування та приклеюють їх на плакаті ближче до «Берега надій», вирушаючи у подорож морем до «Берега реалізованих сподівань».

Також в рамках заходу проводиться гра «*Світ професій*». Учні об'єднуються у групи та визначають особливості певних професій.

Окрема увага надається розповіді про професію вчителя, який все своє життя віддає своїм учням, жертвуючи собою та навчаючи і виховуючи учнів-свідомих громадян нашої Батьківщини.

На завершальному етапі учнями виконується *Вправа «Рефлексія»*.

Мета: визначити цінність заняття для учнів, сприяти усвідомленню щодо вибору професії.

Інструкція: Закінчити речення: «З тренінгу я беру додому...». Учасники заходу висловлюють свої думки про отримані очікування, діляться враженнями про те, яким вони бачать своє майбутнє доросле життя.

ВИСНОВКИ

1. Активізація пізнавальної діяльності учнів досягається внаслідок використання педагогом спеціальних засобів позакласної роботи, спрямованих на зосередження інтелектуальних, морально-вольових та фізичних зусиль учнів на досягнення конкретної мети навчання, виховання та розвитку, на подолання пасивності школярів, стимулювання їх пізнавальної активності, використання оптимальних форм і методів навчання. Одним із найбільш важливих показників активізації пізнавальної діяльності учнів є зростання рівня пізнавальної активності на основі вираховування мотиваційного, змістово-операційного та емоційно-вольового компонентів.
2. Застосування різноманітних засобів активізації пізнавальної діяльності сприяє істотному збільшенню високого рівня пізнавальної активності учнів з 27,2 до 35,3%. Такі учні, маючи також високий рівень навчальних досягнень, складають інтелектуальне ядро класу та залучаються до участі в науково-дослідницькій роботі, результати якої будуть представлятись в районних та обласних конкурсах учнівських робіт, які проводяться БМАН та ЧОЦЕНТУМ.
3. В класах, де застосовуються заходи з позакласної роботи, покращується загальний психоемоційний мікроклімат серед учнів. Активізується позакласна діяльність, зростає зацікавленість до біології як предмету. В учнів у більшій мірі проявляються згуртованість, колективність, ініціативність, самостійність у прийнятті рішень та відповідальність за виконану роботу.
4. Використання різноманітних видів масової позакласної роботи еколого-просвітницького напрямку забезпечують прояв в учнів підвищеної зацікавленості до актуальних екологічних проблем вивчення біології, сприяють розвитку їх організаційних, творчих, навчальних здібностей та формують екологічне світоглядне мислення і бережне відношення до оточуючого природного середовища.
5. Активна участь учнів у організації та проведенні еколого-просвітницьких заходів на природоохоронну тематику сприяє кращому розумінню особливостей біології ранньовесняних рідкісних і зникаючих видів рослин, які базуються на фундаментальних знаннях біології та усвідомленні необхідності їх дослідження, відтворення та збереження у природній флорі України.
6. Одним із завдань позакласної роботи є профорієнтаційні заходи, які спрямовані на задоволення потреб учнів у розвитку творчих, конструювальних та експериментальних умінь. В рамках позакласної роботи вирішується важливе завдання щодо вибору учнями професії та підготовки до неї. В позакласній роботі формуються професійні інтереси, розширюється світогляд, здобуваються деякі спеціальні знання, вміння й навички; учні можуть випробувати себе в обраній ними галузі знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грицай Н. Б. Методика позакласної роботи з біології: Програма курсу. – Рівне: МЕГУ ім. академіка Степана Дем'янчука, 2005. – 23 с.
2. Грицай Н. Б. Методика позакласної роботи з біології: Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів. – Рівне: МЕГУ ім. академіка Степана Дем'янчука, 2005. – 108 с.
3. Грицай Н. Б. Позакласна робота з біології в початковій школі // Актуальні проблеми формування творчої особистості вчителя початкових класів: Матеріали третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Вінниця: ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2005. – С. 194-197.
4. Грицай Н. Б. Позакласна робота з біології: співпраця загальноосвітньої та вищої школи // Формування громадянського суспільства в контексті Європейської інтеграції. Збірник наукових праць. – Рівне: МЕГУ ім. академіка Степана Дем'янчука, 2005. – С. 149-153.
5. Грицай Н. Б. Позакласна робота з біології: реалії сьогодення // Нова педагогічна думка. – 2005. – №1. – С. 107-109.
6. Грицай Н. Б. Позакласна робота з біології // Біологія і хімія в школі. – 2005. – № 6. – С. 28-31.
7. Грицай Н. Б. Форми та види позакласної роботи з біології в сучасній загальноосвітній школі // Нова педагогічна думка. – 2005. – № 3. – С. 86-89.
8. Грицай Н. Б. Організація роботи біологічних гуртків у загальноосвітній школі // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця: ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2006. – Вип. 16. – С. 64-69.
9. Грицай Н. Б. Підготовка студентів до проведення позакласної роботи з біології в загальноосвітній школі // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Рута, 2006. – Вип. 285. – С. 50-57.
10. Грицай Н. Б. Вивчення методики позакласної роботи в системі підготовки майбутніх учителів біології // Педагогіка вищої та середньої школи: Збірник

наукових праць. – Кривий Ріг: КДПУ, 2006. – Вип. 15. – С. 134-140.

11. Грицай Н. Б. Індивідуальна форма позакласної роботи як одна з важливих умов активізації пізнавальної діяльності учнів із біології // Нова педагогічна думка. – 2006. – №2. – С. 64-68.

12. Грицай Н. Б. Удосконалення підготовки студентів до проведення позакласної роботи з біології в школі // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2006. – № 6. – С. 38-43.

13. Грицай Н. Б. Активізація пізнавальної діяльності учнів під час проведення тижнів біології в школі // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця: ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2006. – Вип. 18. – С. 37-40.

14. Грицай Н. Б. Формування пізнавальної активності учнів під час позакласних екскурсій у природу // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2006. – Вип. 34. – С. 72-78.

15. Грицай Н. Б. Позакласна робота з біології у різнобічному вихованні школярів // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць. – К.: Інститут проблем виховання АПН України, 2006. – Вип. 9. – С. 433 – 439.

16. Грицай Н. Б. Активізація пізнавальної діяльності учнів у позакласній роботі // Актуальні проблеми сучасних наук: теорія і практика – 2006: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Педагогічні науки. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – Т. 9. – С. 56-58.

17. Грицай Н. Б. Реалізація особистісно орієнтованого підходу до учнів під час проведення предметних тижнів у школі // Актуальні проблеми педагогіки: методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць. – Горлівка: Видавництво ГДПШМ, 2006. – Вип.3. – С. 104-111.

18. Грицай Н. Б. Формування творчого потенціалу студентів під час проведення позакласної роботи в загальноосвітній школі // Духовно-творчий потенціал студентської молоді: психолого-педагогічні проблеми формування та реалізації: Матеріали III Всеукраїнської науково-методичної конференції. Рівне, 18-20 травня 2006 р. – Рівне: РДГУ, 2006. – С. 96-98.
19. Грицай Н. Б. Екологічне виховання школярів у позакласній роботі з біології // Розвиток біологічної освіти в Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції. Мелітополь, 26-27 вересня 2006 р. – Мелітополь: МДПУ, 2006. – С. 82-83.
20. Грицай Н. Б. Методична підготовка майбутніх учителів біології до організації позакласної діяльності в школі // Наукові та методичні основи викладання біологічних дисциплін у педагогічних вищих навчальних закладах України: Збірник тез доповідей науково-практичної конференції, Київ, 26-27 жовтня 2006 р.- К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. – С. 27-29.
21. Грицай Н. Б. Тижні екології в системі екологічного виховання школярів // Екологія: наука, освіта, природоохоронна діяльність: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Умань, 22-23 березня 2007 р. – К.:Наук. світ, 2007. –С. 97-98.
22. Грицай Н. Б. Активізація пізнавальної діяльності учнів під час масової позакласної роботи з біології // Наукові записки. Серія „Психологія і педагогіка”. – Острог: Вид-во Національного університету „Острозька академія”, 2007. – Вип. 8. – С. 93-103.
23. Загальна методика навчання біології: Навч. посібник для студ. вузів / І. В. Мороз, А. В. Степанюк, О. Д. Гончар ; [та ін.] ; за заг. ред.: І. В. Мороз. – К.: Либідь, 2006 . – 590 с.
24. Екологічна освіта. 6 клас: Методичний посібник для вчителя / Л.С.Юглічек, Л.А.Мирна, Л.В.Зазуліна та ін. – Кам’янець-Подільський: Абетка, 2000.-174с.
25. Екологічні стежки України. Живи, Земле!: Методичні матеріали. За ред. В.В.Вербицького. – К.: СМП “АВЕРС”, 2003.- 150с.

26. Історія української школи й педагогіки: Хрестоматія: Навч. посіб./ упоряд. О.О.Любар;за ред.. В.Г.Кременя.- К.: Т-во «Знання», КОО, 2003.-124с.
27. Мазур П. Тематичні екскурсії – перший щабель у залученні школярів до натуралістичної роботи.// Початкова школа.-К.№1, 2007р.-С.17-21.
28. Мороз І. В., Грицай Н. Б. Тижні та декади біології в школі // Біологія і хімія в школі. – 2006. – № 2. – С. 28-31.
29. Підготовка учнів до біологічних олімпіад / О.В. Данилова, - Х.: Основа, 2004. – 112 с.
30. Позакласні заходи з біології / Укладач К.М. Задорожний. – Х.: Основа, 2004. – Вип. 2. - 160 с.
31. Руснак Т.М. Форми і методи екологічного виховання в школі. // Хімія. Біологія. – 2003. - №28. – С. 1 – 25.
32. Сметаніна Т.М. Активізація пізнавальної діяльності учнів на заняттях з біології. // Біологія. - 2004. - №25 (73). – С. 12 – 15.
33. Сучасна біологія для учнів у рольових іграх / Укл.К.М. Задорожний. – Х.: Основа, 2005. - 96 с.
34. Шурко І.В. Види масової позакласної роботи з біології та особливості її проведення, 2010- 100с.
35. Ясенська Г.В. Робота із обдарованими учнями. Біологічні турніри. - Х.: Основа, 2005. - 112 с.
36. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-liniyi>
37. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/15.biologiya-6-9.docx>